

Ewa Kochanowska

ORCID: 0000-0003-0183-1239

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Wychowanie do wartości poznawczych dzieci w młodszym wieku szkolnym w refleksji nauczycieli

Education of Early School-Age Children for Cognitive Values in the Reflections of Teachers

KEYWORDS ABSTRACT

education, cognitive values, early school education teacher, reflection

The sources of the educational process include, inter alia, in cognitive values that create a space in which human development takes place. Teachers' reflection on the meaning and understanding of the essence of education for values may contribute to making the effort to interpret the situation, to evaluating their educational activities and to their modification in the area of intellectual education of students at early school age. The aim of the qualitative research, embedded in the interpretative paradigm, was to determine the early school education teachers' ways of thinking about the essence and methods of educating children for cognitive values. The research problems were formulated in the form of questions: What declarative actions are undertaken by teachers in order to teach children cognitive values? The research was conducted using individual open interviews. As a result of the analysis of all the answers given by the respondents, categories of their analysis were distinguished, illustrating the essence of educating children for cognitive values in the awareness of teachers, as well as the categories of activities undertaken in this area as indicated by them. The use of the obtained research results in the practice of early school education may contribute to creating the conditions for assigning the proper meaning to cognitive values in the upbringing of children.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

wychowanie,
wartości poznawcze,
nauczyciel edukacji
wczesnoszkolnej,
refleksja

U źródeł procesu wychowania leżą, między innymi, wartości poznawcze, tworzące przestrzeń, w której dokonuje się rozwój człowieka. Refleksja nauczycieli nad znaczeniem i rozumieniem przez siebie istoty wychowania do wartości może przyczynić się do podejmowania wysiłku interpretacji sytuacji, trudu wartościowania swoich działań wychowawczych oraz ich modyfikacji w obszarze wychowania intelektualnego uczniów w młodszym wieku szkolnym. Celem przeprowadzonych badań jakościowych, osadzonych w paradygmacie interpretatywnym, było ustalenie sposobów myślenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej o istocie i sposobach realizowania wychowania dzieci do wartości poznawczych. Problemy badawcze sformułowano w postaci pytań: W czym badani nauczyciele upatrują istotę procesu wychowania do wartości poznawczych? Jakie działania, w warstwie deklaratywnej, podejmują nauczyciele w celu wychowania dzieci do wartości poznawczych? Badania przeprowadzone zostały za pomocą indywidualnych wywiadów otwartych. W wyniku analizy treści wszystkich odpowiedzi udzielonych przez respondentów wyodrębniono kategorie ich analizy obrazujące istotę wychowania dzieci do wartości poznawczych w świadomości nauczycielek oraz wskazywane przez nich kategorie działań podejmowanych w tym zakresie. Wykorzystanie uzyskanych wyników badań w praktyce edukacji wczesnoszkolnej może przyczynić się do kreowania warunków do nadania właściwej rangi wartościom poznawczym w wychowaniu dzieci.

Wprowadzenie

Charakterystyczną cechą współczesnej przestrzeni życia jest niepewność sytuacji społecznych, w jakich człowiekowi przyszło żyć. W obliczu doświadczanych konfliktów kultur, pluralizmu światopoglądowego oraz relatywizmu wartości jednostka często nie potrafi zdefiniować swojej roli w otoczeniu społecznym. Podstawowym wyzwaniem dla każdego człowieka staje się orientacja w świecie wartości (Maksymowicz 2013: 14). Stąd w dzisiejszym świecie zadaniem nauczycieli jest pomoc wychowankom w:

[...] odkrywaniu własnych możliwości, zrozumieniu świata, siebie i innych ludzi poprzez rozwój postaw empatycznych, uczuciowości, wrażliwości i nieschematycznego myślenia, a przede wszystkim na przygotowaniu ich do właściwego oraz odpowiedzialnego wartościowania i życia zgodnego z wybranymi wartościami, które nie kolidują z wartościami innych ludzi (Światała 2019: 171).

Ze względu na to, że realizacja działań wychowawczych odnosi się do „skonkretyzowanych obszarów rzeczywistości społecznej, które uwyrażniają typowe dla nich treści” (de Tchorzewski 2018: 155–156), wyodrębnia się kilka dziedzin wychowania. Jedną z nich, wyróżnioną ze względu na leżące u źródeł procesu wychowania wartości poznawcze, jest wychowanie intelektualne/umysłowe. We współczesnym świecie, pełnym sprzeczności i charakteryzującym się chaosem informacyjnym, „właściwy przebieg wychowania intelektualnego okazuje się sprawą zasadniczej wagi, aby człowiek odpowiednio ukształtowany intelektualnie mógł się uczyć” (Rembierz 2013: 71). Celem tak rozumianego wychowania jest wyposażenie człowieka w wiedzę opartą na prawdzie, przy czym „dochodzenie do wymienionej wartości nie polega na podawaniu jej, lecz na jej doświadczaniu i rozumieniu” (de Tchorzewski 2018: 156–157).

Celem artykułu jest ukazanie, na podstawie przeprowadzonych badań jakościowych, różnych sposobów konceptualizacji istoty wychowania dzieci w młodszy wieku szkolnym do wartości poznawczych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej oraz przedstawienie deklarowanych przez nich działań podejmowanych w tym zakresie. Czyniąc przedmiotem analizy kategorię wychowania do wartości poznawczych, artykuł wpisuje się w nurt badań skoncentrowanych na poszukiwaniu możliwości zmiany praktyki edukacji wczesnoszkolnej w kierunku tworzenia w klasach początkowych szkoły podstawowej przestrzeni, w której dziecko odpowiednio ukształtowane intelektualnie będzie mogło się uczyć.

Wokół istoty wartości poznawczych w wychowaniu dziecka

U źródeł procesu wychowania leżą określone wartości. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto szerokie rozumienie omawianego pojęcia jako „to, co jest cenne, godne pożądania i stanowi (powinno stanowić) przedmiot szczególnej troski oraz cel ludzkich dążeń, a także kryterium postępowania człowieka” (Chałas, Łobacz 2020: 17). Wartości są zatem ściśle powiązane z potrzebami człowieka i dążeniem do ich zaspokojenia. Co więcej, „wartości zaspokajają potrzeby zakorzenione w jednostkach i grupach do poszukiwania i osiągnięcia celów. Ich odkrywanie i afirmacja stanowią część procesu potwierdzania wypływającego ze zgodnego uznania” (Zielińska-Kostyło 2008: 120–121). Kluczową rolę w procesie poznawania i tworzenia wartości odgrywa podmiotowość jednostki.

Kategoria wartości pozostaje w ścisłym związku z wychowaniem rozumianym jako „wprowadzanie człowieka w życie wartościowe” (Skrzypniak 2001: 149–150). Katarzyna Olbrycht (2012) rozpatruje istotę wychowania do wartości w szerszym i węższym zakresie. W pierwszym rozumieniu utożsamia wychowanie do wartości

z edukacją aksjologiczną, której celem jest przygotowanie człowieka do świadomego funkcjonowania w świecie wartości, tj. nabyciem przez niego kompetencji w zakresie dostrzegania, wybierania, porządkowania, realizowania i tworzenia wartości. W węższym zakresie wychowanie do wartości obejmuje kształcenie w człowieku rozumienia i gotowości przyjęcia wartości pożądaných z perspektywy wprowadzanego programu wychowawczego oraz motywacji do życia zgodnego z tymi wartościami.

U źródeł procesu wychowania leżą, między innymi, wartości poznawcze, tworzące przestrzeń, w której dokonuje się rozwój umysłowy człowieka. Jak pisze Kazimierz Denek, „u podłoża wartości poznawczych znajduje się prawda. [...] Prawda sama w sobie jest zarówno celem, jak i istotą poznania” (Denek 2015: 35). Wyposażenie człowieka w wiedzę opartą na prawdzie stanowi sedno procesu wychowania intelektualnego (de Tchorzewski, 2018). Obok prawdziwości wśród przymiotów wiedzy jako wartości w procesie wychowania intelektualnego między innymi wymienia się jej: jasność, klarowność i uporządkowanie (Spanbauer 1987). Istoty wychowania intelektualnego upatruje się także w kształtowaniu i rozwijaniu określonych postaw wobec wiedzy, takich jak:

- a) niezależność myślenia i krytycyzm, a w konsekwencji umiejętność odróżniania prawdy od fałszu;
- b) rozumienie siebie i otaczającej rzeczywistości;
- c) selektywność wobec różnych odmiennych od siebie źródeł wiedzy, odwoływanie się do takich, które są wiarygodne i nie ograniczają się do przekazu mniej lub bardziej rzetelnych informacji;
- d) pasja poznawcza i poszukiwawcza, podejmowanie systematycznych oraz dłuższych wysiłków intelektualnych;
- e) entuzjazm i fantazja, poczucie, że wiedza, nauka i prawda stają się istotnymi elementami życia, nawykiem, przyjemnością, celem (Myszkowska-Litwa 2007).

Szczególne znaczenie przypisuje się także takim wartościom poznawczym, powiązanym z wiedzą opartą na prawdzie, jak: mądrość, refleksyjność (Jedliński 1998), odkrywczość, twórczość (Suchodolski 1987), owocność poznania, dociekliwość, nowość (Kubin 2006), wolność (Gadacz 1993) czy odpowiedzialność (Ingarden 2006). Wychowanie ukierunkowane na wymienione wyżej wartości poznawcze stanowi podstawę kształtowania i rozwijania u dzieci właściwego stosunku wobec wiedzy jako narzędzia rozumienia świata i sprostania nowym wyzwaniom cywilizacyjnym.

Wprowadzanie dziecka w świat wartości poznawczych jako wyzwanie edukacyjne

U podstaw procesu wychowania do wartości poznawczych, zgodnie ze współczesnym podejściem psychologicznym i socjologicznym do dzieciństwa, leży sposób postrzegania dzieci jako zaangażowanych aktorów życia społecznego, aktywnych podmiotów gromadzących i reinterpretujących doświadczenia oraz kształtujących otaczający świat (Corsaro 2015; Nelson 2007). Podstawowym zadaniem dorosłych jest „uważność wobec umysłu dziecka” wyrażająca się w traktowaniu małego człowieka jako odrębnej, pełnoprawnej osoby, która ma własne potrzeby, emocje, pragnienia i przekonania oraz w zachęcaniu go do refleksji nad własnym myśleniem i zachowaniami (Pikul-Białecka 2012: 132). Podmiotowość dziecka w procesie wchodzenia w świat wartości poznawczych stanowi podstawę skutecznego wychowania. Droga do jego urzeczywistnienia prowadzi przede wszystkim przez generowanie sytuacji, wydarzeń i procesów o charakterze wychowawczym, mających na celu poznawanie i interioryzację wartości, w których zazwyczaj uczestniczą wspólnie dorośli i dzieci. Stąd szczególną rolę w procesie wychowania do wartości odgrywają metody pozytywnego oddziaływania (Skrzypniak 2001) oparte na aktywności dziecka i relacjach społecznych z rówieśnikami.

W procesie wychowania do wartości poznawczych kluczową rolę pełni osobowość i kompetencje nauczyciela, który najpierw „sam musi odkryć siebie, prawdę i wartości, by potem móc zaprosić ucznia-wychowanka do wejścia w dialog z wartościami, które chce mu zaproponować” (Chrobak 2013: 182). Relacje nauczycieli i uczniów, oparte na respektowaniu godności podmiotów wychowania, powinny stanowić integralny element codzienności edukacyjnej.

Procedura i wyniki badań

Celem przeprowadzonych badań jakościowych, osadzonych w paradygmacie interpretatywnym, było ustalenie sposobów myślenia nauczycieli o istocie i sposobach realizowania wychowania dzieci w młodszym wieku szkolnym do wartości poznawczych. Jak podkreśla Jolanta Zwiernik (2015: 90–91), w podejściu interpretatywnym słowa są danymi z badań, na których skupia się uwaga badacza. To dzięki wypowiedziom badanych możliwy jest wgląd w znaczenia nadawane przez informatorów zdarzeniom, w których uczestniczą. Namysł, refleksja odgrywają szczególną rolę w zawodzie nauczyciela, ponieważ pozwalają na dokonanie rekonstrukcji doświadczenia oraz umożliwiają mu zrozumienie sensu swojego uczestnictwa w rzeczywistości edukacyjnej (Łukasik 2014). W obliczu dynamiki sytuacji edukacyjnych refleksja

pozwała nauczycielowi na uświadomienie sobie własnego w nich udziału (Łukasik 2014). W wyniku analizy jakościowej odpowiedzi udzielonych przez 23 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w trakcie przeprowadzonych z nimi wywiadów otwartych poszukiwano odpowiedzi na pytania:

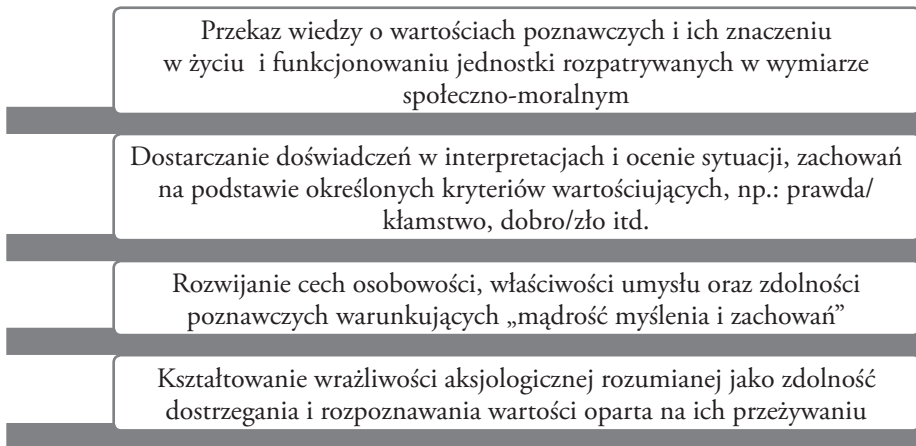
1. W czym badani nauczyciele upatrują istotę procesu wychowania do wartości poznawczych?
2. Jakie działania, w warstwie deklaratywnej, podejmują nauczyciele w celu wychowania dzieci do wartości poznawczych?

Zastosowany w badaniach wywiad otwarty definiowany jest jako „interakcja między prowadzącym wywiad a respondentem. Prowadzący ma w nim ogólny plan działania, lecz nie jest to konkretny zestaw pytań, które należy zadać z użyciem konkretnych słów i w ustalonym porządku” (Babbie 2008: 342). Badania zostały przeprowadzone bezpośrednio przez badacza w okresie od listopada 2021 do kwietnia 2022 roku. Dobór rozmówców miał charakter celowy. Starano się połączyć w próbie celowej przypadki kontrastujące. Decyzję o zaprzestaniu prowadzenia kolejnych wywiadów podjęto w momencie, w którym uznano, że zgromadzone dane sugerują kategorie, a w wypowiedziach badanych przestały się pojawiać ich nowe konteksty (Hammerslay, Atkinson 2000). Wśród badanych były wyłącznie kobiety.

Na etapie opracowywania danych wyodrębniono w treści wszystkich wywiadów kategorie ich analizy obrazujące istotę wychowania dzieci do wartości poznawczych w świadomości nauczycielek oraz kategorie deklarowanych przez nich działań. W wyniku przeprowadzonej analizy jakościowej wypowiedzi ustalono zarysowujące się tendencje w podejściu nauczycielek do omawianej kwestii. Analiza materiału empirycznego uzyskanego w rezultacie badań prowadzonych na niewielkich grupach osób ma charakter jakościowy i nie angażuje narzędzi z zakresu statystyki. Niemniej wskazuje się na możliwości zastosowania określeń ilościowych w projektach o charakterze jakościowym i objaśniającym. David Silverman uzasadnia to następująco: „Proste techniki obliczeniowe mogą stać się sposobem na sondowanie całego zbioru danych, które zwykle traci się w trakcie intensywnych badań jakościowych” (2008: 62).

Próby określenia istoty wychowania do wartości podjęte przez badane nauczycielki odnosiły się do kilku kategorii odpowiedzi, przy czym należy podkreślić, że podział na kategorie nie jest rozłączny. Każdy wyodrębniony sposób rozumienia pojęcia przez nauczycielki powiązany jest ze wskazanymi przez nich wartościami, które leżą u podstaw procesu wychowania oraz deklarowanymi działaniami stosowanymi w celu realizacji w praktyce idei wychowania do wartości poznawczych.

Schemat 1. Konceptualizacja pojęcia wychowania do wartości poznawczych przez badane nauczycielki

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Przeprowadzona analiza materiału badawczego pozwala stwierdzić, że wszystkie badane nauczycielki w warstwie deklaratywnej przypisują duże znaczenie wychowaniu do wartości poznawczych dzieci w młodszym wieku szkolnym. W wyniku przeprowadzonej analizy wypowiedzi pod kątem rozumienia istoty tego procesu wyodrębniono następujące ich kategorie:

- a) Przekaz wiedzy o wartościach poznawczych i ich znaczeniu w życiu i funkcjonowaniu jednostki rozpatrywanych głównie w wymiarze społeczno-moralnym.

Zdecydowana większość respondentek (20 osób) upatruje istoty swoich działań wychowawczych w omawianym obszarze wychowania przede wszystkim w wyposażeniu dzieci w wiedzę o wartościach, takich jak np.: prawda, wiedza, dobro, tj. takich, które leżą u podstaw norm społeczno-moralnych warunkujących funkcjonowanie dziecka w przestrzeni życia i edukacji zgodnie z oczekiwaniami i wymaganiami społecznymi. Tym samym zakres omawianego pojęcia zawężony został przez nie przede wszystkim do tych wiadomości i umiejętności, które odnoszą się do etycznego zachowania dziecka w relacjach społecznych przestrzeni szkolnej i pozaszkolnej. Droga do realizacji celów tak rozumianego wychowania do wartości poznawczych prowadzi poprzez następujące, deklarowane jako realizowane w praktyce szkolnej przez nauczycielki, działania:

- dostarczanie dzieciom przykładów, wzorców do naśladowania, kierowanie ich uwagi na zachowania rówieśników i dorosłych w szkole, które mogą/powinny być przedmiotem modelowania (18 respondentek);

- czytanie opowieści, bajek, lektur i kierowanie uwagi dzieci na wartościowe zachowania bohaterów oraz rozmowy na ten temat (16 osób);
- prezentacja bajek i filmów edukacyjnych prezentujących różne sytuacje i problemy społeczne w celu ukazania świata wartości poznawczych i znaczenia posiadania wiedzy przez człowieka (14 osób);
- prezentacja sytuacji z życia codziennego ukazujących różne rodzaje relacji międzyludzkich powiązanych z wartościami poznawczymi (12 badanych).

Tematyka zadeklarowanych wyżej działań wychowawczych jako realizowanych w praktyce pozwala ukazać znaczenie wartości poznawczych dla człowieka w wymiarze indywidualnym i społecznym. Nacisk położony jest jednak przede wszystkim na komponent intelektualny postaw dzieci wobec wartości.

- b) Dostarczanie doświadczeń w interpretacjach i ocenie sytuacji, zachowań na podstawie określonych kryteriów wartościujących, np.: prawda/kłamstwo, dobro/zło itd.

Drugą wyodrębnioną kategorię wypowiedzi (15 osób) cechuje podkreślenie znaczenia organizowania autentycznego uczestnictwa dzieci w działaniach sprzyjających doświadczaniu wartości poznawczych w procesie wychowania. W opinii respondentek istota wychowania do wartości poznawczych zawiera się w dostarczaniu dzieciom okazji do interpretowania i oceny sytuacji, zachowań na podstawie określonych kryteriów wartościujących, np.: prawda/fałsz, których uczestnikami są same dzieci. Kluczową rolę odgrywają w tym przypadku działania nauczycielek ukierunkowane na kształtowanie u dzieci umiejętności i kompetencji w zakresie wartościowania poprzez:

- analizę relacji między dziećmi w grupie na podstawie dyskusji (10 badanych);
- celowe projektowanie sytuacji wychowawczych w formie odgrywania scenek, dramy itd. wymagających podejmowania decyzji i ich oceniania na podstawie określonych kryteriów (12 badanych);
- wykorzystywanie spontanicznie zdarzających się sytuacji w grupie np. konfliktów między dziećmi do analizy i oceny konsekwencji, korzyści wynoszonych z podjętych decyzji i przyjętych rozwiązań (9 respondentek);
- wdrażanie dzieci do ponoszenia odpowiedzialności za swoje decyzje i zachowania niezgodne z normami społeczno-moralnymi (7 osób).

W uzasadnieniach podejmowania wymienionych wyżej działań wychowawczych podkreślano konieczność odwoływania się przez nauczyciela do codziennych doświadczeń dzieci oraz ich wszechstronnego aktywizowania ze względu na specyfikę fazy rozwojowej.

- c) Rozwijanie cech osobowości, właściwości umysłu oraz zdolności poznawczych warunkujących „mądrość myślenia i zachowań”.

W opiniach mniej licznej grupy respondentek (13 osób) proces wychowania do wartości poznawczych ma holistyczny charakter i w związku z tym powinien polegać

nie tyle na przekazie wiedzy o wartościach poznawczych, ale na kształtowaniu określonych postaw wobec wiedzy oraz na pomocy dzieciom w dochodzeniu do „mądrości życiowej”. Tak rozumiane wychowanie ukierunkowane na takie wartości poznawcze, jak: wiedza, mądrość, refleksyjność myślenia, kreatywność itp. wymaga właściwego wykorzystania inteligencji, zdolności oraz kreatywności w tworzeniu i wdrażaniu różnych rozwiązań problemów. Droga do ich realizacji prowadzi przez organizowanie i wdrażanie przez nauczyciela następujących deklarowanych działań:

- motywowanie dzieci do samodzielnego zdobywania wiedzy i uświadamianie im znaczenia wiedzy w osiągnięciu sukcesu życiowego (13 badanych);
- analiza, krytyczne myślenie oraz działania praktyczne w procesie dochodzenia do rozumienia znaczenia wartości poznawczych i związanych z nimi norm postępowania (12 osób);
- rozwijanie kreatywności dzieci poprzez twórcze rozwiązywanie problemów oraz zachęcanie ich do wyrażania opinii, sądów i ocen na temat różnych sytuacji i problemów (11 osób);
- dyskusje na temat bieżących problemów społecznych (9 respondentek);
- podkreślanie konieczności wykorzystania zdobytej wiedzy w dobrym celu do zmieniania i doskonalenia otaczającej rzeczywistości (8 badanych);
- budowanie pozytywnej samooceny i wiary we własne możliwości (7 respondentek).

Celem tak organizowanych sytuacji wychowawczych jest przede wszystkim „dojrzwianie dziecka do mądrości”.

- d) Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej rozumianej jako zdolność dostrzegania i rozpoznawania wartości oparta na ich przeżywaniu.

Ostatnia wyodrębniona kategoria wypowiedzi badanych (10 osób) charakteryzuje się tym, że zaakcentowano w nich znaczenie komponentu emocjonalnego postawy dzieci wobec wartości poznawczych. Jako uzasadnienie respondentki podkreśliły w wypowiedziach, że dzieci w tym okresie rozwojowym charakteryzuje duża wrażliwość emocjonalna. W związku z tym jakość zabiegów wychowawczych oraz efektywność poznania i działania podnoszą towarzyszące tym procesom pozytywne emocje, takie jak: radość, ciekawość czy zdziwienie. Właściwy klimat emocjonalny wykreowany przez nauczyciela znacząco ułatwia łączenie treści poznawczych ze sferą uczuciową uczniów, a odpowiednia atmosfera wychowawcza sprzyja wydobywaniu różnorodnych wartości, w tym wartości poznawczych, które są uwikłane w realizowane treści.

Respondentki zadeklarowały podejmowanie następujących działań ukierunkowanych na wykształcenie u dzieci wrażliwości na wartości poznawcze:

- stwarzanie sytuacji problemowych powiązanych z wartościami poznawczymi o silnym pierwiastku przeżyciowym, zachęcanie dzieci do identyfikowania problemów (9 badanych);

- stawianie dzieci wobec konfliktów wartości poznawczych i wzbudzanie tym samym ciekawości, zdziwienia itd. (8 osób);
- stawianie pytań pobudzających do dostrzegania problemów życiowych, cywilizacyjnych, społecznych itd. powiązanych z wartościami poznawczymi (7 osób).

Dziecko postrzegane jest przez tę grupę badanych nauczycieli holistycznie jako aktywny podmiot zaangażowany emocjonalnie w proces wychowania.

Z prowadzonych w ostatnich latach badań nad miejscem wartości poznawczych w hierarchii wartości dzieci na etapie edukacji elementarnej (Pawelec, Artymiak i in., 2017; Łukawska, Prażmowska-Bartoszek 2019) wynika, że wartości takie jak prawda, mądrość zajmują niskie miejsca wśród innych. Z kolei nauczyciele oraz kandydaci do zawodu deklarują w prowadzonych badaniach ankietowych (Dakowicz, Laskowska 2021), że wartości poznawcze powiązane z dążeniem do zdobywania wiedzy są jednymi z najważniejszych wartości w edukacji wczesnoszkolnej, które zamierzają w przyszłości przekazywać dzieciom. Odnosząc przytoczone wyniki badań do przeprowadzonej na potrzeby niniejszego artykułu analizy wypowiedzi nauczycieli wczesniej edukacji, nasuwa się wniosek, że mają oni świadomość potrzeby wychowania dzieci do wartości poznawczych. Szczególnego znaczenia nabierają jednak takie sposoby wychowania w omawianym obszarze, które uwzględniając podmiotowość i kreatywność dzieci, nie prowadzą wyłącznie do podnoszenia ich sprawności intelektualnych i sfery poznawczej rozwoju, lecz uruchamiają „poznawcze zainteresowania i potrzeby, intelektualne niepokoje i pytania, napięcie woli w dążeniu do prawdy” (Suchodolski 1987: 279).

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że „człowiek doświadcza w każdej niemal sytuacji życiowej wielu rozmaitych wartości” (Furmanek 2014: 14–15). Stąd wychowanie do wartości jest procesem niezwykle złożonym. Wprowadzanie dziecka w świat wartości wymaga od nauczyciela ukazania uczniom wartości, umożliwienie ich rozumienia, „aby w końcu wychowanek mógł je urzeczywistnić w swoim projekcie życia, budując własną i jednocześnie właściwą hierarchię wartości” (Buk-Cegiełka 2018: 132). Wartości poznawcze, takie jak: mądrość, wiedza, które wiążą się z odkrywczością i twórczością, refleksyjnym myśleniem itd. nabierają szczególnego znaczenia w procesie edukacji ze względu na specyfikę współczesnej przestrzeni życia, która wymaga od każdego człowieka posiadania takich kompetencji, jak: otwartość na zmiany, samodzielność poznawcza, krytyczne myślenie itd.

Na podstawie analizy uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej w warstwie deklaratywnej przypisują ważne znaczenie wychowaniu do wartości poznawczych dzieci. W refleksji badanych dominuje spojrzenie

na jego istotę w aspekcie aksjologicznym jako kategorii poznawczej, która polega na przekazie wiedzy o wartościach poznawczych oraz uświadamianiu ich znaczenia w życiu człowieka. W warstwie deklaratywnej nauczycielki podejmują w tym obszarze działania polegające przede wszystkim na dostarczaniu dzieciom przykładów, wzorców do naśladowania (realnych lub fikcyjnych) oraz prezentują przykłady sytuacji z życia codziennego ilustrujące oczekiwane społecznie zachowania zgodne z wartościami poznawczymi. W przeciwieństwie do wyżej opisanego podejścia, które charakteryzuje raczej przedmiotowe podejście do dziecka, druga wyodrębniona kategoria wypowiedzi nauczycielek upatruje istoty wychowania do wartości poznawczych w procesach gromadzenia przez dziecko doświadczeń, stanowiących dla niego podstawę otwierania się na świat wartości poznawczych i ich przyjmowania. Dzięki stwarzanym przez nauczyciela sytuacjom wyzwalamy aktywność dziecko nabywa doświadczenia w budowaniu własnego systemu wartości, w zrozumieniu, przyswojeniu i internalizacji norm. Ponad połowa badanych zgodnie ze współcześnie propagowanym podejściem do dzieciństwa podkreśliła w swoich wypowiedziach potrzebę tworzenia warunków do harmonijnego rozwoju każdego dziecka w procesie wychowania do wartości zgodnie z jego indywidualnymi możliwościami, a także wrodzonym potencjałem. Nauczyciel postrzegany jest w tym przypadku jako towarzysz dziecka w drodze do prawdy, wiedzy i mądrości, który tworzy sytuacje wychowawcze sprzyjające rozwijaniu kreatywności, refleksyjnego myślenia i samodzielności poznawczej. Na uwagę zasługuje fakt, że część nauczycielek położyła nacisk w swoim sposobie definiowania pojęcia na znaczenie zaangażowania emocjonalnego, przeżywania w procesie poznawania, rozumienia, i włączania określonych wartości poznawczych w strukturę własnego doświadczenia. W proces wychowania do wartości poznawczych, w ocenie omawianej grupy respondentek, powinna być wpisana wrażliwość aksjologiczna, radość odkrywania wartości i satysfakcja poznawcza. W wyniku przeprowadzonej analizy wypowiedzi nauczycielek nasuwa się spostrzeżenie, że w żadnej z nich nie zwrócono uwagi na znaczenie uzgadniania sensu i znaczenia wartości poznawczych w toku kontaktów rówieśniczych poprzez dzielenie się przez dzieci zasobami wiedzy osobistej i doświadczeń z pozaszkolnej przestrzeni życia (Kochanowska 2018). Tymczasem dziecko cieszące się statusem podmiotowym „[...] postrzegane jest jako działający aktor społeczny, wyjątkowy, złożony i jednostkowy, niepowtarzalny podmiot konstruuujący swoją indywidualność, społeczne relacje i sieci społeczne, bogate w możliwości społecznego działania i partycypacji w swoim rozwoju” (Bałachowicz, Witkowska-Tomaszewska 2015: 108). Autonomia nauczyciela i ucznia decydują o efektywności procesu wychowania ku wartościom poznawczym.

Bibliografia

- Babbie E. (2008). *Podstawy badań społecznych*, tłum. W. Betkiewicz i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bałałowicz J., Witkowska-Tomaszewska A. (2015). *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości. Studium teoretyczno-empiryczne*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Buk-Cegiełka M. (2018). *Szanse wychowania ku wartościom w aktualnej podstawie programowej w świetle integralnego rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. 37, z. 1, s. 129–141.
- Chałas K., Łobacz M. (2020). *Przymioty osoby ludzkiej – edukacja aksjologiczna i wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Chrobak S. (2013). *Mądrość jako wartość jako wartość wciąż potrzebna wychowaniu*, „Podstawy Edukacji”, nr 6, s. 171–185.
- Corsaro W.A. (2015). *The Sociology of Childhood*. Los Angeles: SAGE.
- de Tchorzewski A.M. (2018). *Wstęp do teorii wychowania*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Dakowicz L.A., Laskowska A.D. (2021). *Wartości istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Opinie studentów pedagogiki Uniwersytetu w Białymstoku*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 4(256), s. 47–62.
- Denek K. (2015). *Sens wartości w systemie edukacji narodowej*, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, t. 3, s. 13–49.
- Furmanek W. (2014). *Aksjologia. Aksjologia pedagogiczna. Próba określenia zależności*, [w:] W. Furmanek, A. Długosz (red.), *Wartości w pedagogice. Aksjologia pedagogiczna. Napięcia i współistnienie różnych wartości*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 12–26.
- Gadacz T. (1993). *Wychowanie do wolności*. „Znak”, nr 460 (9), s. 97–107.
- Hammerslay M., Atkinson P. (2000). *Metody badań terenowych*, tłum. S. Dymczyk, Poznań: Zysk i S-ka.
- Ingarden R. (2006). *Książeczka o człowieku*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jedliński (1998). *Świat wartości uczniów kończących szkołę podstawową*, [w:] Z. Uryga (red.), *Podmiotowy wymiar szkolnej polonistyki*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, s. 172–186.
- Kochanowska E. (2018). *Wiedza osobista dziecka w refleksji i praktyce nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kubin J. (2006). *Kultura intelektualna*, [w:] I. Wojnar (red.), *Edukacja i kultura. Idea i realia interakcji*, Warszawa: Polska Akademia Nauk. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, s. 136–149.
- Łukasik B. (2014). *O potrzebie refleksji w zawodzie nauczyciela*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika”, t. 23, s. 209–217.
- Łukawska M., Prażmowska-Bartoszek K. (2019). *Hierarchia wartości według dzieci w młodszym wieku szkolnym*, „Eunomia”, nr 2(97), s. 113–125.

- Maksymowicz L. (2013). Świat wartości jako wspólna przestrzeń edukacyjna nauczyciela i ucznia, [w:] E. Kochanowska, J. Skibska (red.), *Nauczyciel wobec wyzwań współczesności. Dylematy, poszukiwania, inspiracje*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe ATH, s. 13–26.
- Myszkowska-Litwa M. (2007). *Wychowanie intelektualne w teorii dydaktycznej i praktyce edukacyjnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nelson, K. (2007). *Young Minds in Social Worlds: Experience, Meaning, and Memory*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Olbrycht K. (2012). *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, „Pedagogia Christiana”, nr 1 (29), s. 91–92.
- Pawelec M., Artymiak M., Zdun D., Mazur A. (2017). *Preferencje oraz hierarchia wartości u dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] M.Z. Stepulak, M. Dubis (red.), *Wychowanie jako wartość*, Lublin: Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji, s. 153–176.
- Pikul-Białecka, M. (2012). *Narodziny i rozwój refleksji nad myśleniem*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rembierz M. (2013). *Oblicza samotności w edukacji. Samotność i odosobnienie wśród zasad wychowania intelektualnego i kształtowania samodzielności poznawczej*. „Horyzonty Wychowania”, t. 12, nr 23, s. 55–75.
- Silverman D. (2008). *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skrzypniak R. (2001). *Transmisja międzypokoleniowa wartości wychowawczych w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 13, s. 149–160.
- Spanbauer J. (1987). *First in Education... Why not?*, New York: Fox Valley Technical College Foundation.
- Suchodolski B. (1987). *Wychowanie i strategia życia*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Świtała I.M. (2019). *Wychowanie do wartości w zmieniającym się świecie*, „Studia Edukacyjne”, nr 52, s. 159–172.
- Zielińska-Kostyło H. (2008). *Jakie rozwiązania oferuje nam edukacja w czasie permanentnego kryzysu kultury?*, [w:] A. Górniok-Naglik, J. Oleksy, H. Rusek (red.), *Oświata w otoczeniu burzliwym Migotliwe konteksty i perspektywy rozwoju współczesnej edukacji*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 103–124.
- Zwiernik J. (2015). *Podejścia badawcze w poznawaniu wiedzy dziecka*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, t. 18, 1(69), s. 81–103.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Ewa Kochanowska
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
e-mail: ekochanowska@ath.bielsko.p